

О. П. ПЕТРОВСЬКА
ГОВОРИТИ — РОЗМОВЛЯТИ — БАЛАКАТИ

Висока культура висловлення забезпечується умілим використанням синонімічного багатства певної мови. Вдалих добір синонімів урізноманітнює і збагачує мову, робить її виразнішою, дає можливість повніше і точніше оформити думку. Різні частини мови не в однаковій мірі багаті синонімами. Численністю і різноманітністю, як зазначають дослідники, відзначається дієслівна синоніміка.

Особливо багата в українській мові синоніміка на означення акту мовлення. Найзагальнішим нейтральним словом тут виступає дієслово *говорити*; воно багатозначне й у семантичному плані синонімізується з різними словами. Досить широко слово *говорити* вживається зі значенням «мати здатність усно передавати словами свої думки, почуття тощо; володіти мовою взагалі»: «Мов яблучко у садочку, Кохалась дитина. І *говорить* уже стало, І вчила княгиня Тільки «мамо» вимовляти. А «тато» не вчила» (Т. Шевченко); «І як було всім зрозуміти, що в мене одна наречена... про яку я думав, мабуть, тоді, коли не вмів ще *говорити*» (Ю. Яновський). Це саме значення властиве і дієслову *розмовляти*. Пор.: «Маля кричить... Воно не може *розмовляти*, бо ще не вміє» (В. Сосюра); «Олексі і Меланці здавалося, що син уже все розуміє, дарма що він не *розмовляє*» (П. Кочура).

Семантично тотожним з *говорити*, *розмовляти* виступає і розмовний синонім *балакати*. Пор.: «Язык має і коняка, та не *балака*» (Укр. прислів'я); «Солоха росла — виростала. Ось уже їй восьмий пішов, а вона ще й *балакати* не навчилася» (Панас Мирний).

Синоніми *говорити*, *розмовляти*, *балакати* мають також семантичний відтінок «володіти якою-небудь мовою». Напр.: «Прибулий [іноземець] добре умів *говорити* по-російському» (О. Гончар); «Складнішою виявилася і тодішня Україна. Була вона повна своїх і чужих панів, які добре *розмовляли* по-українському» (О. Довженко); «По-французькому *балакають* Там [в Ельдорадо] уміють всі лакеї, А пани всі мови знають — Крім своєї, *крім* своєї» (В. Самійленко).

Дієслова *говорити*, *розмовляти*, *балакати* є синонімами й у значенні «усно висловлювати думки, погляди і т. ін.». Напр.: «Приїздив Шаляпін... Весь час він то розказував (дуже гарно, художньо *говорить*), то знайомив нас з новою оперою «Хованщина» (М. Коцюбинський); «Надворі Марійці стало весело, вона сміялась, *говорила* голосно» (Є. Гуцало); «За старого... багатого... За сотника Йвана...» — Сама собі *розмовляла*, А потім сказала: «Я ще, мамо, не виростала, Ще не дівувала» (Т. Шевченко); «Була незадоволена [Юля], хмурилась і не *розмовляла*» (Г. Тютюнник); «А маленький той був чоловік дуже понурий і *балакати* не любив» (О. Довженко); «Намовчавшись у степу, він [чабан] зараз хоче *балакати*» (О. Гончар).

У цьому значенні слова *говорити*, *розмовляти*, *балакати* синонімізуються з рядом дієслів емоційно зниженого плану: *базікати*, *плести*, *молоти*, *верзти*, *пателяти* і под. Пор.: «А що вже там без нього скоїлось, що там діється зараз, не зна, не буде даремно й *базікати*» (А. Головка); «— Отой решетилівський наймитюга, що про нього колись Нестір *плів*, справді міг тут [у Каховці] збити капітал» (О. Гончар); «— Куди вже там бабі ходити на збори: і сміх і гріх. — Дурне *мелеш*, Уляно» (М. Стельмах); «— Який же це орел? Про кого ти *верзеш*? — спитала Гризельда. — Про кого ж, як не про князя Домініка, — сказала баба» (І. Нечуй-Левицький); «Поклавши хлудину на плече, миролюбно *пателяє* [сторож] в гурті школярів» (С. Васильченко).

В одному синонімічному ряду виступають слова *говорити*, *розмовляти*, *балакати* також у значенні «усно обмінюватися думками, вести бесіду». Напр.: «Ми вдвох, ходячи по хаті, *говоримо*, сперечаємось та так завзято, як ніби від нашої суперечки залежить щастя громадське» (М. Коцюбинський); «Посхилявшись, вони їли з одного казанка і про щось *розмовляли*» (О. Гончар); «Сидимо собі з Левадихою та *балакаємо* про се, про те» (І. Нечуй-Левицький).

Такий же значеннєвий відтінок мають і емоційно-оцінні слова: *базікати*, *лелетати*,

пащекувати та ін. Пор.: «І Настя, і Параска... більше мовчки сиділи, сопли. *Базікали* Зайчиха з Кулиничихою» (Панас Мирний); «Ось біжать дві панночки, *лепечуть* одна до одної..., нічого перед собою не бачать, забалакались» (Леся Українка); «Молодиці в теплій хаті пили, *пащекували*» (К. Гордієнко).

Отже, дієслова *говорити*, *розмовляти*, *балакати*, *базікати*, *плести*, *молоти*, *верзти*, *потякати*, *пащекувати* та ін. мають спільні значення, спрямовані на словесне вираження думки, й є семантичними або ідеографічними синонімами. Вони означають те саме поняття, але різняться додатковими значеннєвими відтінками. Синоніми *говорити* і *розмовляти* — це нейтральні слова, які в українській мові виступають паралельно. Однак при їх взаємозаміні треба мати на увазі, що кожне з них служить для передачі найтонших нюансів думки. Коли йдеться про значення «мати здатність висловлювати думки, почуття; володіти мовою взагалі», то стрижневим виступає слово *говорити*, оскільки воно найконкретніше вказує на акт мовлення, на здатність володіння цим процесом. У семантичній структурі слова *говорити* це значення є головним і в лексикографічних працях подається першим. У семантичному відтінку «володіти певною мовою» домінантою теж є слово *говорити*, яке в даному випадку асимілюється з набуванням знань, умінь, навичок і т. ін. в галузі якої-небудь мови¹. Домінуючим дієсловом *говорити* є й у значенні «усно висловлювати думки, почуття». Особливість цього семантичного різновиду в тому, що тут висловлення безвідносне, в ньому відсутня вказівка на співбесідника².

Слово *розмовляти* найповніше виражає значення «усно обмінюватися думками, вести бесіду з ким-небудь», воно означає акт мовлення, що здійснюється не однією особою; у даному випадку наголошується на словесному обміні думками³.

Синоніми *говорити*, *розмовляти*, *балакати*, *базікати*, *плести*, *молоти*, *верзти*, *потякати*, *пащекувати* розрізняються за сферою та широтою вживання. Так, *говорити* і *розмовляти* можуть уживатися в усіх функціональних стилях літературної мови, проте найактивніше використовуються в художньому і публіцистичному мовленні, перше з них є ширше вживаним; інші ж слова цього ряду стилістично обмежені й характерні здебільшого для розмовно-побутового стилю усного літературного мовлення. Широко використовуються синоніми *говорити* і *розмовляти* в аналізованих значеннях і тоді, коли треба уникнути повторення того самого чи однокореневого слова.

У значенні «викладати усно конкретно звернені до кого-, чого-небудь міркування, зауваження і т. ін.» *говорити* синонімізується з *казати*. Ці синоніми мають однаковий семантичний відтінок, не несуть ніякого емоційного навантаження і на цій підставі паралельно вживаються в сучасній українській мові, зокрема в словах автора при передачі прямої мови. Пор.: «— Коханий, — *говорить* Галя, — а що як справді нападуть на нас розбійники?» (Марко Вовчок); «— Він загинув, мабуть, від власної гранати, — похмуро *говорить* Сагайда, схилившись над Брянським» (О. Гончар); «— Куди ж ти? Вже обід готовий, — *каже* Христя» (Панас Мирний); «Признавайтесь, синки, добре вас шмагали березовими віниками? — *казав* Тарас, звертаючись до синів» (О. Довженко). Домінантою в цьому ряді слід вважати слово *казати*, яке порівняно з *говорити*, відрізняється більшою конкретністю, характерною для авторської мови.

З таким же значенням виступають і дієслова *базікати*, *лепетати*, *потякати* і под. Пор.: «— Бач, як батько кланяється низенько своїй чесній дочці, — *базікала* прикажчикова жінка» (Панас Мирний); «— Я не знаю, як ви тут живете на селах, — почала *лепетати* прихожа московка» (І. Нечуй-Левицький); «— Ну, то йди... йди! І я прийду... Ти думаєш — може, не втраплю?... Утраплю!.. — *потякав* Федір» (Панас Мирний).

¹ У СУМІ така семантична відмінність слова *говорити* виділяється відтінком при першому значенні, у слові *розмовляти* це третє значення, а в *балакати* вона не диференціюється зі значенням.

² У СУМІ це значення подається другим у лексикографічній розробці слова *говорити*, у слові *розмовляти* такої рубрики немає, а в *балакати* воно тлумачиться посиланням на *розмовляти*.

³ У семантичній структурі слова *розмовляти* це значення є основним і в СУМІ подається першим, у слові *говорити* воно є третім, а в *балакати* тлумачиться за формулою «те саме, що розмовляти».

Вживання цих слів експресивно зниженої категорії в літературній мові стилістично обмежене.

В інших семантичних різновидах дієслово *говорити* вступає у синонімічні зв'язки з іншими словами і перебуває у складі кількох синонімічних рядів. Отже, добираючи відповідний синонім до слова *говорити*, треба зважати на те, що воно за окремими значеннями синонімізується з різними словами, уміле використання яких дасть можливість найбільш правильно, яскраво, чітко і виразно оформити висловлювану думку.